

HENRYK ANZULEWICZ

DAVID DE DINANTO REDIVIVUS
ZNACZENIE BADAŃ KS. PROF. MARIANA KURDZIAŁKA
NAD DINANTCZYKIEM W KONTEKŚCIE
MEDIOWISTYKI EUROPEJSKIEJ

Postać i pisma Dawida z Dinant, filozofa i jednego z pierwszych łacińskich egzegetów myśli przyrodoznawczej Arystotelesa z przełomu XII i XIII stulecia, znane były historykom doktryn filozoficznych przed odnalezieniem i edycją krytyczną fragmentów jego pism, którą w 1963 r. opublikował ks. prof. Marian Kurdziałek, głównie z dwóch uzupełniających się źródeł. Najważniejszym z nich były dzieła Alberta Wielkiego, zawierające wypowiedzi odnośnie do osoby Dawida, obszerne cytaty z jego pism i ostrą krytykę poglądów metafizycznych ich autora. Wzmianki o zapatrywaniach mistrza Dawida i ich filozoficzno-teologicznych reperkusjach znajdują się w twórczości kilku innych autorów średniowiecznych i renesansowych, a także z okresu między reformacją a oświeceniem aż po idealizm absolutny i materializm metafizyczny. Ważniejszymi spośród nich są Tomasz z Akwinu, Gentile da Foligno, Mikołaj z Kuzy, Giordano Bruno, Jakob Thomasius, Georg F.W. Hegel i Ludwig A. Feuerbach¹. Drugim

---

Dr HENRYK ANZULEWICZ – Albertus-Magnus-Institut w Bonn; adres do korespondencji: Albertus-Magnus-Institut, Adenauerallee 17, D-53111 Bonn; e-mail: anzulewicz@albertus-magnus-institut.de

¹ Por. moje zestawienie źródeł i literatury wtórnej, informujących o Dawidzie, w „Mediaevalia Philosophica Polonorum” 34 (2001), s. 46-58, oraz następujące artykuły: E. C a s a d e i, *Il corpus dei testi attribuibili a David di Dinant*, „Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Theologie” 48 (2001), s. 121-124; H. A n z u l e w i c z, *David von Dinant und die Anfänge der aristotelischen Naturphilosophie im Lateinischen Westen*, [w:] *Albertus Magnus und die Anfänge der Aristoteles-Rezeption im lateinischen Mittelalter*, ed. L. Honnefelder et al. (Subsidia Albertina I), Münster 2005, s. 77-78, 107. O obecności Dawida w myśli kluczowych przedstawicieli idealizmu i metafizycznego materializmu świadczą wzmianki u Hegla i Feuerbacha – por. G.F.W. H e g e l, *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie*, II (Theorie-Werkausgabe, Bd. 19), Frankfurt am Main 1971, s. 563-564; L.A. F e u e r b a c h, *Geschichte der neueren Philosophie. Von Bacon von Verulam bis Benedict Spinoza*, Ansbach 1833, s. 12-13.

historycznie ważnym świadkiem są dwa dekryty nadrzędnych wobec Uniwersytetu Paryskiego instancji kościelnych, odnoszące się do dzieł i poglądów Dawida. Dekret synodu arcybiskupstwa Sens z 1210 r., nakazujący zebranie i odniesienie do biskupa Paryża, Piotra z Corbeil, wszystkich egzemplarzy *Quaternuli magistri David de Dinant* celem ich zniszczenia, potępiał *de facto* doktrynę filozoficzną autora i zabraniał jej rozpowszechniania w jakiegokolwiek formie. Posiadanie kopii zeszytów z jego pismami zostało zabronione pod groźbą oskarżenia o herezję. Dekretem z 1215 r. legat papieski Robert z Courçon ponowił zakaz lektury tekstów przedstawiających naukę Dawida z Dinant².

Początki współczesnych studiów nad biografią i poglądami Dawida wiążą się z systematycznymi badaniami dotyczącymi recepcji pism Arystotelesa w kręgu łacińskiej kultury okresu Średniowiecza. Zainicjował je Amable Jourdain, francuski historyk średniowiecznych łacińskich tłumaczeń dzieł Arystotelesa i komentarzy do jego pism, pochodzących od autorów greckich i persko-arabskich, inspirujących myślicieli z okresu łacińskiej scholastyki. Poprzez swoje studia nad historią średniowiecznego arystotelizmu Jourdain okazał się nie tylko jednym z prekursorów późniejszego projektu *Aristoteles Latinus*, podjętego za sugestią i na wniosek Konstantego Michalskiego i Aleksandra Birkenmajera z ramienia Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie (1928) przez Union Académique Internationale, lecz pośrednio także badań nad Dawidem z Dinant³.

Pierwszym etapem w dziejach badań nad mistrzem Dawidem były poświęcone mu studia francuskiego dominikanina Gabriela Théry, połączone z próbą rekonstrukcji dzieła na podstawie dosłownych cytatów i wypowiedzi o autorze, zachowanych głównie w pismach Alberta Wielkiego⁴. Do chwili odkrycia i identyfikacji fragmentów pism Dawida w latach trzydziestych XX wieku Albert Wielki był najważniejszym źródłem informacji o nieznannej spuściźnie naukowej

² *Chartularium Universitatis Parisiensis*, ed. H. Denifle, É. Châtelain, t. I, Paris 1889, s. 70-71 (n. 11); 78-80 (n. 20).

³ Por. A. Jourdain, *Recherches critiques sur l'âge et l'origine des traductions Latines d'Aristote et sur des commentaires Grecs ou Arabes employés par les docteurs scolastiques*, Paris 1819, 21843 (reprint: New York 1960); L. Minio-Paluello, *L'«Aristoteles Latinus»*, [w:] tenże, *Opuscula. The Latin Aristotle*, Amsterdam 1972, s. 459-482; J. Brams, *L'Aristoteles Latinus: Bilan d'une édition internationale*, [w:] *Actualité de la pensée médiévale*, ed. J. Follon et J. McEvoy, Louvain-la-Neuve-Louvain-Paris 1994, s. 58-60; M. Kurdziałek, *Udział ks. Konstantego Michalskiego i Aleksandra Birkenmajera w odkrywaniu filozofii średniowiecznej*, [w:] tenże, *Średniowiecze w poszukiwaniu równowagi między arystotelizmem a platonizmem*, Lublin: TN KUL 1996, s. 17-33, w szczególności s. 18, 20-28.

⁴ G. Théry, *Autour du décret de 1210: I. – David de Dinant. Étude sur son panthéisme matérialiste* (Bibliothèque Thomiste 6), Le Saulchoir-Kain 1925, zwł. s. 120-145: *Appendice: Essai de reconstitution des «Quaternuli»*.

i poglądach Dinantczyka, a zwłaszcza o jego metafizycznej koncepcji jedności trzech zasad: umysłu, materii i Boga (*mens, hyle, Deus*)⁵. Ta sprzeczna nie tylko z wiarą chrześcijańską, lecz także i z myślą Arystotelesa teoria została w Paryżu, jak wspomnieliśmy, potępiona, a pisma Dawida wraz z przyrodniczymi dziełami i metafizyką Arystotelesa, jako rzekomym źródłem herezji panteizmu, zakazane. Nic dziwnego, że metafizyczne poglądy mistrza Dawida stały się przedmiotem ostrej krytyki Alberta Wielkiego, zarzucającej Dinantczykowi błędną interpretację filozofii Arystotelesa i tym samym jej dyskredytację.

W 1933 r., osiem lat po opublikowaniu przez G. Théry monografii poświęconej Dawidowi z Dinant i częściowej rekonstrukcji jego dzieła na podstawie cytatów w pismach Alberta Wielkiego i Tomasza z Akwinu, francuski uczony Roland de Vaux OP oraz Alexander Birkenmajer, polski mediewista i „Znakomity Mistrz” ks. prof. Kurdziałka (tak tutaj go ks. Kurdziałek w „Przedmowie” do edycji *David[is] de Dinanto Quaternulorum fragmenta*), ogłosili niezależnie od siebie, że każdy z nich odkrył rękopiśmienne przekazy fragmentów pism Dawida⁶. W przypisie do swojego artykułu, anonsującego odnalezienie fragmentów *Quaternuli*, R. de Vaux dodał następującą uwagę: „Wiemy, że ze swej strony p. Birkenmajer odkrył chyba teksty Dawida z Dinant. Niewątpliwie poinformuje on wkrótce o skali swojego odkrycia”⁷.

⁵ Odnośnie do tej oryginalnej, w platońskiej tradycji zakorzenionej koncepcji zasad Dawida por. R. K a l i v o d a, *Zur Genesis der natürlichen Naturphilosophie im Mittelalter*, [w:] *La filosofia della natura nel Medioevo*, Milano 1966, s. 398-404; M. K u r d z i a ł e k, *Eckhart, der Scholastiker. Philosophische und theologische Traditionen, aus denen er kommt. Die pantheistischen Traditionen der eckhartschen Mystik*, [w:] *Freiheit und Gelassenheit. Meister Eckhart heute*, hrsg. von U. Kern, H. Falcke und F. Hoffmann, München–Mainz 1980, s. 72-74; A. S p e e r, *Von Plato zu Aristoteles. Zur Prinzipienlehre bei David von Dinant*, „Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Theologie” 47 (2000), s. 324-336.

⁶ R. d e V a u x, *Sur un texte retrouvé de David de Dinant*, „Revue des sciences philosophiques et théologiques” 22 (1933), s. 243-245; A. B i r k e n m a j e r, *Découverte de fragments manuscrits de David de Dinant*, „Revue neo-scholastique de philosophie” 35 (1933), s. 220-229 (reprint w: t e n Ź e, *Études d’histoire des sciences et de la philosophie du Moyen Âge* (Studia Copernicana I), Wrocław–Warszawa–Kraków 1970, s. 11-20); por. M. K u r d z i a ł e k, *Prolegomena*, [w:] *David[is] de Dinanto Quaternulorum fragmenta*, ed. M. Kurdziałek (Studia Mediewistyczne 3), Warszawa 1963, s. V, VII. R. de Vaux odnalazł i zidentyfikował fragmenty pism Dawida w paryskim rękopisie BN lat. 15453. A. Birkenmajer natomiast odkrył fragmenty dzieła tegoż autora kolejno w trzech rękopisach: Paryż, BN lat. 15453, Gandawa, BU 5 i Wiedeń, Österreichische Nationalbibliothek 4753, ponadto Birkenmajer zidentyfikował jako tekst Dawida fragment zachowany w rękopisie: Oksford, Bodleian Library, Digby 67, który wcześniej Valentin Rose opublikował w mniemaniu, że jest to częściowy, niezachowany w greckim oryginale przekaz przypisywanego Arystotelesowi pseudoepigrafu *Problemata*.

⁷ D e V a u x, *Sur un texte retrouvé de David de Dinant*, s. 244, przyp. 1: „Nous croyons savoir que M. Birkenmajer a retrouvé, de son côté, des textes de David de Dinant. Sans doute indiquera-t-il prochainement l’étendue de sa découverte”.

Fakt odnalezienia fragmentów *Quaternuli* Dawida przez A. Birkenmajera skomentował w 1941 r. Martin Grabmann. Znakomity badacz i wybitny znawca rękopiśmiennej spuścizny naukowej z okresu średniowiecza optymistycznie stwierdził, że odkryty materiał nie tylko potwierdził wnioski, jakie odnośnie do Dawida wyciągnął Théry, lecz także pozwoli w pełni naświetlić kwestię arystotelizmu jednego z pierwszych znawców i propagatorów myśli filozoficznej Stagiryty na Uniwersytecie Paryskim⁸.

Okoliczności podjęcia przez ks. Kurdziałka edycji fragmentów *Quaternuli* Dawida i złożone problemy związane z realizacją tego projektu oraz jego wyjątkowe znaczenie historiozoficzne zostały przedstawione przez prof. Joannę Judycką⁹, więc nie trzeba ich tu powtarzać poza jednym, w moim odczuciu ważnym, szczegółem. Ks. Kurdziałek zdawał sobie sprawę z kluczowej roli, jaką w jego badaniach nad Dawidem i w przygotowywaniu edycji fragmentów *Quaternuli* odgrywały dzieła Alberta Wielkiego. Konieczność weryfikacji, na podstawie średniowiecznych rękopisów, wątpliwych lub błędnych lekcji przekazu o Dawidzie w niekrytycznych wydaniach pism Kolończyka (tak Alberta Wielkiego zwykł nazywać ks. Kurdziałek), a zatem potrzeba dostępu do zbioru reprografii rękopisów dzieł Alberta oraz dysponowania specjalistyczną biblioteką podręczną, a poza tym możliwość korzystania z wiedzy i doświadczeń edytorskich wydawców dzieł Alberta – te wszystkie uwarunkowania zdawał się zapewniać Albertus-Magnus-Institut w Bonn. Taka ocena sytuacji i związane z nią oczekiwania zdecydowały, że ks. Kurdziałek, za radą i pośrednictwem A. Birkenmajera, który już przed II wojną światową utrzymywał kontakty z ówczesnym dyrektorem Instytutu Alberta Wielkiego w Bonn, Bernhardem Geyerem¹⁰, podjął się realizacji swojego projektu we wspomnianym instytucie w Bonn. Warto przytoczyć wypowiedź Bernharda Geyera, zawartą w jego dotychczas nieopublikowanej autobiografii, o relacjach, jakie łączyły go ze znanymi polskimi naukowcami (głównie z czasów

⁸ M. G r a b m a n n, *I divieti ecclesiastici di Aristotele sotto Innocenzo III e Gregorio IX* (Miscellanea Historiae Pontificiae V/7), Roma 1941, s. 55: „La scoperta di frammenti inediti di Davide di Dinant fatta da A. Birkenmajer rafforza le conclusioni di G. Théry. [...] Saremo completamente illuminati sull’aristotelismo di questo autore, quando apparirà l’edizione di questi frammenti annunciata da A. Birkenmajer”. Biografię, dorobek i znaczenie Grabmanna na polu badań mediewistycznych przedstawił ks. Kurdziałek w przyczynku *Sylwetki historyków filozofii: Marcin Grabmann*, „Roczniki Filozoficzne” 5 (1957), s. 141-172, szczególnie s. 144.

⁹ Odsyłamy do artykułu prof. Joanny Judyckiej *Ks. prof. Mariana Kurdziałka edycja pism Dawida z Dinant* w niniejszym tomie s.73-86.

¹⁰ O ożywionych kontaktach naukowych Geyera z Birkenmajerem świadczą wzmianki w kompendium „Ueberweg-Geyer”: B. G e y e r, *Die patristische und scholastische Philosophie* (Friedrich Ueberwegs Grundriß der Geschichte der Philosophie, 2. Teil), Berlin 1928, s. 346, 348, 362, 588, 592, dotyczące wymiany korespondencji.

profesury Geyera we Wrocławiu w latach 1921-1927), w tym szczególnie z A. Birkenmajerem. One to, jak wynika z relacji Geyera, utorowały drogę ks. Kurdziałkowi do pracy naukowej nad Dawidem z Dinant w Albertus-Magnus-Institut w Bonn¹¹:

Utrzymywałem także kontakty ze znanym polskim mediewistą Aleksandrem Birkenmajerem, który swoje najważniejsze publikacje ogłaszał w języku niemieckim, lecz był śmiałym Polakiem. Mimo że przebywał on w obozie koncentracyjnym, to po wojnie, kiedy zajmował w Warszawie eksponowaną pozycję, polecił swojemu wybitnemu uczniowi, Kurdziałkowi, w ramach dwuletniego urlopu naukowego realizować w Instytucie Alberta Wielkiego w Bonn badania naukowe nad Dawidem z Dinant, mimo iż mógł on (Kurdziałek) także z całą swobodą zdecydować się na wyjazd do Paryża. Jako profesor na Katolickim Uniwersytecie w Lublinie pozostał on z nami na stałe w ścisłych kontaktach.

Tak jak to z retrospektywy wiernie odnotował B. Geyer, w Instytucie Alberta Wielkiego w Bonn ks. Kurdziałek kontynuował przez dwa lata studia nad Dawidem i przygotowywał krytyczną edycję fragmentów *Quaternuli*. O swojej pracy naukowej i doświadczeniach z bońskiego okresu pisze on w „Przedmowie” do edycji¹²:

Nad niniejszą publikacją pracowałem w latach 1958-1960 w oparciu o bibliotekę i zbiór mikrofilmów, będących własnością Albertus Magnus Institut w Bonn. Kierownik Instytutu, znakomity badacz dziejów średniowiecznej teologii i filozofii, prof. dr Bernhard Geyer, udostępnił mi zbiory Instytutu z iście koleżeńską, przyjazną życzliwością. On też i jego współpracownicy, zwłaszcza dr H. Ostlender, dr W. Kübel, dr P. Simon, gotowi byli zawsze służyć mi radą i pomocą w borykaniu się z rozlicznymi trudnościami. Za tę koleżeńską, życzliwą, nacechowaną fachowym zrozumieniem współpracę dziękuję przede wszystkim Kierownikowi Instytutu oraz jego asystentom.

W niespełna rok po ukazaniu się krytycznego wydania fragmentów *Quaternuli* czeski historyk i filozof Robert Kalivoda w przyczynku o średniowiecznych początkach filozofii przyrody, przedstawionym na III Międzynarodowym Kongresie Filozofii Średniowiecznej w Passo della Mendola (1964), uwypuklił zasługi ks. Kurdziałka w stworzeniu zupełnie nowych warunków do badań nad

¹¹ Odnotowaną między 16 a 27 sierpnia 1971 r. relację B. Geyera, dotyczącą jego kontaktów z polskimi uczonymi, przytaczamy, w oryginalnej wersji niemieckiej na podstawie rękopisu autobiografii (s. 72-73), w aneksie do niniejszego artykułu – s. 71.

¹² M. Kurdziałek, „Przedmowa”, [w:] *David[is] de Dinanto Quaternulorum fragmenta*, primum edidit Marianus Kurdziałek (Studia Mediewistyczne 3), Warszawa 1963, s. V-VI.

Dawidem z Dinant. Edycję fragmentów *Quaternuli* określił jako doskonałą i jedyłą swojego rodzaju bazę źródłową do rekonstrukcji poglądów „rewolucyjnego” myśliciela i „rzeczywiście pierwszego arystotelika wieków średnich”, umożliwiającą określenie specyfiki reprezentowanego przez niego arystotelizmu. Edycja ks. prof. Kurdziałka, pisał, ukazała Dawida, znanego dotąd z przekazu Alberta Wielkiego jedynie od strony jego zapatrywań metafizycznych, po raz pierwszy w nowym świetle jako filozofa przyrody. Czeski uczony interesował się szczególnie tym aspektem filozofii Dawida i jego sposobem adaptacji myśli przyrodniczej Stagiryty przy formułowaniu własnego metafizyczno-przyrodniczego poglądu na świat. Kalivoda podkreślał ważność dociekań ks. Kurdziałka dotyczących asymilacji arystotelesowskiej teorii eteru przez Dawida i jej roli w jego koncepcji metafizyki oraz wskazywał na fakt, że krytyczna edycja odnalezionych fragmentów *Quaternuli* umożliwia rostrzygnięcie pytania, czy Albert Wielki, naświetlając i krytykując poglądy Dawida, zarysował w sposób adekwatny świat jego myśli¹³.

Na to ostatnie zagadnienie – bogactwo myśli Dawida i szczególne zainteresowanie arystotelesowską filozofią przyrody – zwracają uwagę podręcznikowe opracowania historii filozofii, które ukazały się po opublikowaniu krytycznej edycji fragmentów pism Dawida. Podczas gdy przez wiele lat uchodzące za paradygmatyczne w swojej dziedzinie, dotychczas niezastąpione zaktualizowanym wydaniem niemieckojęzyczne kompendium historii filozofii okresu patrystyki i scholastyki Bernharda Geyera z 1928 r., w skrócie przytaczane jako „Überweg-Geyer“, informacje dotyczące poglądów filozoficznych Dawida czerpie z relacji Alberta Wielkiego¹⁴, późniejsze zachodnioeuropejskie opracowania podręcznikowe i leksykograficzne bazują bezpośrednio lub pośrednio na ks. Kurdziałka edycji *David[is] de Dinanto Quaternulorum fragmenta* oraz na jego studiach poświęconych Dawidowi. Do ważniejszych tego rodzaju opracowań należą m.in. Fernanda Van Steenberghena *La Philosophie au XIIIe siècle*¹⁵, *The*

¹³ Kalivoda, *Zur Genesis der natürlichen Naturphilosophie im Mittelalter*, s. 397-406.

¹⁴ B. Geyer, *Die patristische und scholastische Philosophie* (Friedrich Ueberwegs Grundriß der Geschichte der Philosophie, 2. Teil), Berlin 1928 (reprint: Tübingen 1951), s. 251 n., 706 n. Nowe opracowanie tego zarysu historii filozofii ukazuje się w bazylejskim Schwabe Verlag; tomy poświęcone XII i XIII wiekowi są w przygotowaniu.

¹⁵ F. Van Steenberghen, *La Philosophie au XIIIe siècle* (Philosophes médiévaux 9), Louvain-Paris 1966, s. 89 nn. (Kurdziałek: s. 91, przyp. 26); niem. tłum.: *Die Philosophie im 13. Jahrhundert*, hrsg. von M.A. Roesle, aus dem Französischen übertragen von R. Wagner, München-Paderborn-Wien 1977, s. 91 nn. W drugim, zaktualizowanym wydaniu, które ukazało się w 1991 r. w Louvain-la-Neuve (Philosophes médiévaux 28; polski przekład E.I. Zieliński: *Filozofia w XIII wieku*, Lublin 2006), autor cytuje, poza edycją ks. Kurdziałka, jego przyczynek *David de Dinant und die Anfänge der Aristotelischen Naturphilosophie* z 1966 r.

*Cambridge History of Later Medieval Philosophy*¹⁶, *Lexikon des Mittelalters*¹⁷, *A History of Twelfth-Century Western Philosophy*¹⁸, *Bio-Bibliographisches Kirchenlexikon*¹⁹, *Lexikon für Theologie und Kirche*²⁰, *Bio-bibliographisches Repertorium der Philosophie im lateinischen Mittelalter*²¹, *Encyclopedia of the Middle Ages*²² oraz drugie, poszerzone wydanie Benoît Patara *Dictionnaire des philosophes médiévaux*²³.

Z polskich opracowań należy na pierwszym miejscu wymienić Władysława Tatarkiewicza *Historię filozofii* (począwszy od jej szóstego wydania), w której znajdujemy wzmiankę o odkryciu przez Aleksandra Birkenmajera i o krytycznym wydaniu przez Mariana Kurdziałka fragmentów *Quaternuli* Dawida z Dinant. Szkicując poglądy (głównie metafizyczne) Dawida i prezentując kilka szczegółów dotyczących jego biografii, Tatarkiewicz oparł się na ks. Kurdziałka edycji *Quaternulorum fragmenta* i *Prolegomenie* do tejże edycji²⁴.

Wiele uwagi życiu i filozoficznym poglądom Dawida oraz potępieniom jego nauki („reakcje kościelne”) na Uniwersytecie Paryskim poświęcił Zdzisław Kuksewicz w podręcznikowym *Zarysie filozofii średniowiecznej* z 1973 r.²⁵ Swoje wywody oparł na krytycznie wydanych przez ks. Kurdziałka fragmentach pism Dawida i historiozoficznie inwestygatywnym wstępie do edycji oraz na

¹⁶ N. Kretzmann, A. Kenny, J. Pinborg (ed.), *The Cambridge History of Later Medieval Philosophy*, Cambridge 1982 (paperback 1997), s. 71; wzmianka o Dawidzie z Dinant znajduje się w artykule B.G. Doda *Aristoteles Latinus* i bazuje na przekazie F. Van Steenberghena, który opiera się m.in. na pracach ks. Kurdziałka.

¹⁷ *Lexikon des Mittelalters*, Bd. III, München–Zürich 1986, kol. 605; autorem hasła *David von Dinant* jest L. Hödl.

¹⁸ P. Dronke (ed.), *A History of Twelfth-Century Western Philosophy*, Cambridge 1988, s. 429-442 (rozdz. 16): E. Maccagnolo, *David of Dinant and the Beginnings of Aristotelianism in Paris*.

¹⁹ F.W. Bautz, *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*, Hamm (Westf.) 1990, kol. 1233-1234.

²⁰ *Lexikon für Theologie und Kirche*, hrsg. von W. Kasper, Bd. III, Freiburg³ 1995, kol. 40-41; hasło opracował L. Hödl.

²¹ P. Schultheß, R. Imbach, *Die Philosophie im lateinischen Mittelalter. Ein Handbuch mit einem bio-bibliographischen Repertorium*, Zürich–Düsseldorf 1996 (reprint 2000), s. 411-412; część leksykograficzną opracowali R. Imbach i D. Nienhaus.

²² A. Vauchez, B. Dobson, M. Lapidge (ed.), *Encyclopedia of the Middle Ages*, t. I, tł. ang. A. Walford, Paris–Cambridge–Rome 2000, s. 413; autorem biogramu Dawida z Dinant jest A. Paravicini Bagliani.

²³ B. Patar (ed.), *Dictionnaire des philosophes médiévaux*, [Saint-Laurent–Québec:] Éditions Fides 2006, s. 118-119.

²⁴ W. Tatarkiewicz, *Historia filozofii*, t. 1, Warszawa⁶ 1968, ⁸ 1978, s. 257-258.

²⁵ Z. Kuksewicz, *Zarys filozofii średniowiecznej. Filozofia łacińskiego obszaru kulturowego*, Warszawa 1973; wyd. drugie, poprawione 1979, s. 221 nn.

kilku dalszych rozprawach ks. Kurdziałka, opublikowanych przezeń przed i po ukazaniu się drukiem krytycznej edycji *Quaternulorum fragmenta*. Należy podkreślić, że we wspomnianym wstępie do edycji ks. Kurdziałek nie ograniczył się do przedstawienia historii przekazu i ewaluacji jego świadków, stanowiących bazę krytycznego wydania różnych fragmentów pism mistrza Dawida oraz do pozostałych zagadnień ekdotyczno-edytorskich. Polski historyk filozofii i wybitny mediewista podjął *ab ovo* zadanie rekonstrukcji historycznych faktów dotyczących osoby i dzieła Dawida i poczynił przy tym zdumiewające postępy. Stało się to możliwe dzięki uwzględnieniu i dogłębnemu przebadaniu wszystkich istotnych dla zagadnienia źródeł, włącznie z filologiczną analizą porównawczą fragmentów i współczesnych Dawidowi łacińskich tłumaczeń pism, stanowiących *Corpus Aristotelicum*. Rezultaty wcześniejszych badań nad Dinantczykiem, zwłaszcza studia i rekonstrukcje G. Théry, znalazły w ramach tych analiz należne im miejsce. Trzeba wiedzieć, że pierwsze publikacje ks. Kurdziałka o Dawidzie datują się na rok 1958²⁶. W *Zarysie filozofii średniowiecznej* Kuksewicz, który zawiera instruktywną relację doksograficzną, dotyczącą Dawida, brakuje jakiegokolwiek wzmianki (zarówno w tekście, jak i w zestawieniu literatury pomocniczej) o jej źródłach, którymi są oczywiście ks. Kurdziałka edycja fragmentów *Quaternuli* Dawida i poświęcone im artykuły. Na marginesie dodajmy, że Kuksewicz, podobnie jak wcześniej Robert Kalivoda, charakteryzuje Dawida jako materialistę „specyficznego rodzaju”, który nie neguje istot duchowych i sprowadza Boga do świata, względnie do materialistycznie pojętej rzeczywistości. Jest to kolosalne uproszczenie, które wydaje się sugerować, że obaj autorzy mają na uwadze pewien ideologicznie interesujący aspekt doktryny Dawida, widziany przez nich w radykalnej naturalizacji rzeczywistości i jej niejako materialistycznym pojmowaniu, filozoficznie legitymującym materializm jako światopoglądową doktrynę panującego wówczas ustroju politycznego.²⁷

Korzystając ze źródła, z jakiego wiedzę o Dawidzie czerpał Kuksewicz, życie i poglądy Dinantczyka przedstawił Jan Legowicz w swoim obszernym podręczniku do historii filozofii średniowiecznej Europy Zachodniej²⁸. Wspólną cechą refleksji Legowicza i Kuksewicza (a także Kalivody), uzasadnioną naturą rzeczy (a może i w pewnej mierze przesłankami ideologicznymi), było zwrócenie szczególnej uwagi na materializm Dawida. Kuksewicza różni od Legowicza i Kalivody

²⁶ M. Kurdziałek, *Fragments des «Quaestiones naturales» de David de Dinant*, „*Mediaevalia Philosophica Polonorum*” 2 (1958), s. 3-4.

²⁷ Z. Kuksewicz, *Zarys filozofii średniowiecznej*, Warszawa 1973 (1979), s. 196-199, 265, 303.

²⁸ J. Legowicz, *Historia filozofii średniowiecznej Europy zachodniej*, Warszawa 1980 (1986), s. 418-421.

fakt, że ci dwaj uwypuklili przyczynowy związek między odkryciem dotychczas nieznanych wątków myśli Dawida a ks. Kurdziałka edycją fragmentów *Quaternuli*, podczas gdy Kuksewicz pominął ten aspekt, jak i osobę samego wydawcy milczeniem.

Kończąc uwagi odnośnie do roli ks. Kurdziałka edycji *Quaternulorum fragmenta* i jego badań nad całością tego kompleksu jako miarodajnej podstawy do wypowiedzi o osobie i poglądach Dawida z Dinant, znajdujących odzwierciedlenie w ważniejszych polskich kompendiach historii filozofii, nie sposób pominąć dwóch encyklopedycznych opracowań biogramu Mistrza z Dinant w wydanych w środowisku Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego *Encyklopedii Katolickiej* i *Powszechnej Encyklopedii Filozofii*²⁹. Ponieważ autorem obu opracowań leksykograficznych jest nikt inny jak sam ks. Kurdziałek, wszelki komentarz o ich podstawie źródłowej jest zbędny. Wtrąćmy jedynie, że ostatnie z wymienionych opracowań hasła ukazało się po śmierci autora i jest redakcyjną adaptacją biogramu z *Encyklopedii Katolickiej*. Ta dająca się zauważyć merytoryczna tożsamość dotyczy też bibliografii, co oznacza prezentację stanu badań ks. Kurdziałka tylko do 1976 r. Jego ostatnie prace poświęcone Dawidowi i z nim pośrednio związane ukazały się, jak wiadomo, w Towarzystwie Naukowym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w 1996 r. w zbiorze studiów i artykułów autora, zatytułowanym *Średniowiecze w poszukiwaniu równowagi między arystotelizmem a platonizmem*³⁰.

Z wcześniej wymienionych zachodnioeuropejskich opracowań na wyróżnienie zasługuje portret Dawida jako jednego z pierwszych arystotelików na Uniwersytecie Paryskim, nakreślony przez Enzo Maccagnolo w opublikowanym posthum przez Peter Dronke kompendium *A History of Twelfth-Century Western Philosophy*. Maccagnolo oparł się zasadniczo na edycji fragmentów *Quaternuli* i publikacjach ks. Kurdziałka, podkreślając jego ważny wkład do studiów filozoficznej myśli Dawida. Uwzględnił on także nowsze rezultaty badań londyń-

²⁹ *Encyklopedia Katolicka*, pod red. R. Łukaszyka, t. 3, Lublin: TN KUL 1979 (reprint 1985), kol. 1056; *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, pod red. A. Maryniarczyka, t. 2, Lublin: PTTA 2001, s. 422-423. Oba biogramy Dawida opracował ks. M. Kurdziałek.

³⁰ M. K u r d z i a ł e k, *Średniowiecze w poszukiwaniu równowagi między arystotelizmem a platonizmem. Studia i artykuły*, Lublin: TN KUL 1996. Z Mistrzem Dawidem wiążą się bezpośrednio lub pośrednio następujące artykuły z tego zbioru: *Aleksander Birkenmajer „Historyk filozofii średniowiecznej”*, s. 7-16; *Udział ks. Konstantego Michalskiego i Aleksandra Birkenmajera w odkrywaniu filozofii średniowiecznej*, s. 17-33; *Wielkość św. Alberta z Lauingen zwanego także Albertem Wielkim*, s. 183-210; *Dawid z Dinant i jego próba uzgodnienia dwunastowiecznej filozofii przyrody z filozofią Arystotelesa*, s. 211-232; *Średniowieczne stanowiska wobec tezy: Ziemia jest jedną z planet*, s. 233-270. Por. A. K i j e w s k a, *Spis publikacji ks. prof. Mariana Kurdziałka*, „Roczniki Filozoficzne” 37-38 (1989-1990), z. 1, s. 27-30.

skiego historyka medycyny i praktykującego lekarza Briana Lawna († 2001), uzupełniające dotychczasową wiedzę odnośnie do katalogu dzieł Dinantczyka i zachowanych świadków ich przekazu. Uznanie ze strony Maccagnolo ks. Kurdziałek przyjął z nieukrywaną satysfakcją.³¹

Ważny przyczynek do badań nad Dawidem z Dinant, istotnie poszerzający wcześniejsze ustalenia dotyczące jego zachowanych dzieł i form ich przekazu, przedłożył już w 1969 r. w monografii *I quesiti Salernitani* wspomniany wyżej Brian Lawn³². Autor, omawiając problemy literatury medycznej XII i XIII wieku w Hiszpanii i na dworze Fryderyka II, poinformował, że odkrył uchodzące dotychczas za *spuria Galenica* anonimowe pisma Dawida, częściowo znane już z ks. Kurdziałka edycji *Quaternulorum fragmenta*, a także dalszy utwór, uzupełniający bazę tekstową wydanych fragmentów³³. Analizując pisma przypisywane Galenowi, wydane w 1567 r. w Strasburgu przez Wilhelma Gratarolo wraz z dziełem *Dialogus de substantiis physicis* (tj. *Dragmaticon*) Wilhelma z Conches³⁴, Lawn zidentyfikował kolejny, dotychczas nieznaną traktat Dawida *De iuvamento anhelitus*. Pierwodruk tego w całości zachowanego dziełka ukazał się,

³¹ E. Maccagnolo, *David of Dinant and the Beginnings of Aristotelianism in Paris*, [w:] P. Drönke (ed.), *A History of Twelfth-Century Western Philosophy*, Cambridge 1988, s. 429-442, 447. O uznaniu, z jakim spotkały się pionierskie badania ks. prof. Kurdziałka nad Dawidem i jego edycja *Quaternulorum fragmenta* ze strony E. Maccagnolo, napomknął ks. Kurdziałek w liście do autora z 30 III 1995 r. W tym sensie wypowiedział się on w przypisie swojego ostatniego artykułu o Dawidzie *Dawid z Dinant i jego próba uzgodnienia dwunastowiecznej filozofii przyrody z filozofią Arystotelesa* (s. 211): „Niniejszy dorobek wykorzystał także E. Maccagnolo w swoim studium: *David of Dinant and the Beginnings of Aristotelianism in Paris* [...], nadmieniając przy tym: «Kurdziałek has made further important contributions to the study of David's thought» (zob. Maccagnolo, l. c., 429 przyp. 1)».

³² B. Lawn, *I quesiti Salernitani. Introduzione alla storia della letteratura problematica medica e scientifica nel Medio Evo e nel Rinascimento*, trad. di A. Spagnuolo, Salerno 1969, s. 100-105.

³³ W wydanych przez ks. Kurdziałka pięciu odrębnych fragmentach *Quaternuli* (1. *Liber de effectibus colere nigre in homine* – fragm. G; 2. *Tractatus naturalis* – fragm. P; 3. *Tractatus Adverrois de generatione animalium* – fragm. W; 4. *Prologus* – fragm. G i P; 5. *Quedam questiones edite sive facte ab Aristotile* – fragm. O) można wyróżnić cztery traktaty Dawida z Dinant, pozwalające ustalić prowizoryczny katalog dzieł tegoż autora: (1) *Liber de effectibus colere nigre in homine*; (2) *Liber de visu*; (3) *De mari et aquis*; (4) *De origine fluminum ac montium*. Por. Anzulewicz, *David von Dinant und die Anfänge*, s. 79.

³⁴ *Dialogus de substantiis physicis: ante annos ducentos confectus, a Vuilhelmo Aneponymo philosopho. Item, libri tres incerti authoris, eiusdem aetatis. I. De calore vitali. II. De mari & aquis. III. De fluminum origine. Industria Guilielmi Grataroli Medici, quasi ab interitu vindicati ...*, Argentorati: Iosias Rihelius M.D.LXVII. Tytuł *Dialogus de substantiis physicis*, pod jakim ukazał się pierwodruk dzieła *Dragmaticon* Wilhelma z Conches, nie jest poświadczony przez rękopisy i pochodzi od wydawcy G. Gratarolo; por. I. Ronca, *Introduction*, [w:] *Gvillielmi de Conchis Dragmaticon philosophiae*, ed. I. Ronca, (Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis 152: Gvillielmi de Conchis Opera Omnia I), Turnhout 1997, XV, XXXIV-XXXV.

jak stwierdziła Elena Casadei, w 1490 r. w Wenecji; w XV wieku wydawano je wielokrotnie zarówno na podstawie przekazu rękopiśmiennego, jak i wcześniejszych druków³⁵.

Traktat *De iuvamento anhelitus* Dawida z Dinant w wydaniu Gratarolo z 1567 r. jest zatytułowany *De calore vitali* i poprzedza traktaty *De mari et aquis* i *De fluminum origine* naszego autora, które korespondują z *Liber de effectibus colere nigre* w ks. Kurdziałka edycji *Quaternulorum fragmenta*³⁶. Lawn, badając treść i charakter wydanych przez Gratarolo anonimowych tekstów, zainteresował się bliżej ich źródłami i ich redakcyjną spójnością oraz merytorycznym powinowactwem z kwestiami diskutowanymi w środowisku salernitańskim. Kiedy porównał owe trzy traktaty z wydanymi przez ks. Kurdziałka fragmentami *Quaternuli*, stwierdził, że traktaty *De mari et aquis* i *De fluminum origine* w całości należą do zbioru *Quaternuli*, a tym samym zidentyfikował autora wszystkich trzech anonimowych dzieł. Ta poszerzona baza tekstów Mistrza Dawida w pełni potwierdziła osiągnięte przez ks. Kurdziałka wyniki badań i pozwoliła formułować dalej idące wnioski, niż to było możliwe wyłącznie na podstawie dotychczas znanych fragmentów *Quaternuli*. W swoich dociekaniach Lawn wykorzystał wszystkie ważniejsze, wówczas dostępne publikacje ks. Kurdziałka o Dawidzie, które wraz z edycją posłużyły mu jako miarodajny punkt odniesienia, orientacji i kryterium identyfikacji autorstwa anonimowych traktatów.

Rzeczywisty potencjał badawczy zawarty w studiach Briana Lawna poświęconych Dawidowi pozostał przez blisko 30 lat niewykorzystany w refleksji mediewistów i zdaje się, że uszedł uwagi także ks. Kurdziałka, mimo że miał on możliwość zapoznania się z nim choćby poprzez wspomniane studium Enzo Maccagnolo, na które z satysfakcją wskazywał. Dopiero w połowie lat dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia zainteresowali się nim bliżej Elena Casadei (uczenica Alfonsa Maierù w Università degli Studi di Roma „La Sapienza”) i Martin Pickavé (uczeń Jana Aertsena w Thomas-Institut Uniwersytetu w Kolonii). Wspólnym punktem wyjścia dla Casadei i Pickavé były nowe perspektywy badawcze dotyczące Dawida, jakie otwarły się dzięki dokonanej przez Lawna identyfikacji i ogólnej charakterystyki dalszych, dotychczas częściowo niezna-

³⁵ Tradycję drukowaną przedstawiła w kilku kolejnych studiach Elena Casadei: *Una nuova edizione a stampa di testi di David di Dinant*, „Archives Internationales d’Histoire des Sciences 49/143 (1999), s. 221-239; *Il corpus dei testi attribuibili a David di Dinant*, s. 88-90; *I testi di David di Dinant: filosofia della natura e metafisica a confronto col pensiero antico. Introduzione ed edizione dei testi* (Testi, Studi, Strumenti 20), Spoleto 2008, s. 51-52, 167-179; również kwestię dotyczącą przekazu rękopiśmiennego dziełka omawia E. Casadei: *Il corpus dei testi attribuibili a David di Dinant*, s. 90-101; *I testi di David di Dinant*, s. 126-166.

³⁶ Lawn, *I quesiti Salernitani*, s. 101; Casadei, *I testi di David di Dinant*, s. 51-58.

nych tekstów Dinantczyka. Punktem odniesienia i zasadniczą bazą wszelkich dociekań dotyczących Dawida stanowiła w obu przypadkach ks. Kurdziałka edycja *Quaternulorum fragmenta* wraz z jego rekonstrukcją całości problematyki związanej z osobą, dziełem i doktryną filozoficzną ich autora. Casadei i Pickavé rozpoczęli swoje projekty w ramach ich akademickich prac kwalifikacyjnych, czyli *tesi di laurea* (Casadei) i pracy magisterskiej (Pickavé).

Sfinalizowanie obu wymienionych projektów i publikacja zaskakujących tez i sugestii interpretacyjnych przez Pickavé wywołało polemiczną dyskusję w kręgach mediewistycznych. Przyczyną kontrowersji było zakwestionowanie przez Pickavé istotnych elementów rekonstrukcji kompleksu zagadnień dotyczących Dawida, dokonanej przez ks. Kurdziałka, a przede wszystkim negowanie autentyczności części przekazu tekstu *Quaternuli*, zachowanych w rękopisie Biblioteki Miejskiej i Uniwersyteckiej w Gandawie (Bibl. de la Ville et de l'Université, cod. 5 – fragment G) oraz opowiedzenie się na tej podstawie nie tylko za koniecznością nowej oceny pierwszych potępień pism Arystotelesa na Uniwersytecie Paryskim, lecz także podjęcia od nowa debaty dotyczącej osoby i dzieła Dawida z Dinant.³⁷ Podczas gdy te zapatrywania i postulaty, jakie ogłosił Pickavé, podzielał i popierał A. Speer, inni zabierający głos w dyskusji – E. Casadei, Th. Ricklin i G. Vuillemin-Diem – wykazali ich filologiczną i logiczną bezzasadność, a tym samym brak jakichkolwiek przesłanek do podawania w wątpliwość i dekonstrukcji portretu osoby i dzieła Dawida, odtworzonego przez ks. Kurdziałka. Początkową i najostrzejszą fazę tej polemiki przedstawiliśmy w „Mediaevalia Philosophica Polonorum” 34 (2001), dokąd odsyłamy³⁸. Zanim zapoznamy się pokrótce z publikacjami, które ostatecznie zakończyły kontrowersję wokół Dawida i potwierdziły wszystkie istotne elementy rezultatów badań ks. Kurdziałka, odnotujmy w formie dygresji pewne osobliwe spostrzeżenie.

³⁷ Swoje poglądy M. Pickavé przedstawił w pracy magisterskiej „David von Dinant und die Verurteilung von 1210/15. Untersuchung zu den Fragmenten der *Quaternuli*”, napisanej pod kierunkiem J.A. Aertsena (1996), a następnie w artykule *Zur Verwendung der Schriften des Aristoteles in den Fragmenten der Quaternuli des David von Dinant*, „Recherches de Théologie et Philosophie médiévales” 64 (1997), s. 199-221. Kwestionowane niesłusznie przez Pickavé aspekty biografii Dawida to rekonstrukcje, jakie ks. M. Kurdziałek przedstawił we wstępie do edycji *David[is] de Dinanto Quaternulorum fragmenta*, „Prolegomena”, s. XXIII-XXV; por. też *Dawid z Dinant i jego próba uzgodnienia dwunastowiecznej filozofii przyrody z filozofią Arystotelesa*, s. 213; Z. Kaluza, *Bulletin d'histoire des doctrines médiévales*, „Revue des sciences philosophiques et théologiques” 82 (1998), s. 133-134; H. Anzulewicz, *Person und Werk des David von Dinant im literarischen Zeugnis Alberts des Großen*, „Mediaevalia Philosophica Polonorum” 34 (2001), s. 20-21.

³⁸ Anzulewicz, *Person und Werk des David von Dinant*, s. 18-23.

Wobec powszechnej recepcji nie tylko w świecie mediewistycznym fragmentów pism Dawida na podstawie edycji ks. Kurdziałka i jego prac poświęconych zagadnieniom doktrynalnym krytycznie wydanego tekstu, z których większość została opublikowana w językach obcych (głównie w języku niemieckim, poza dwoma artykułami w języku francuskim), ze zdziwieniem stwierdzamy, że w biografii Dinantczyka, jaki ukazał się w 1998 r. w renomowanej *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, autor biogramu William E. Mann stwierdza, że do tej pory nie istnieje drukowana wersja pism Dawida z Dinant, którego twórczość datuje on na „ok. 1210”. Mann twierdzi, że zachowały się tylko fragmenty pism naszego autora, których znajomość czerpie się głównie z dzieł Alberta Wielkiego i Tomasza z Akwinu. Poza odesłaniem czytelnika do opublikowanego w *Charitularium* Uniwersytetu Paryskiego dekretu potępiającego *Quaternuli* Dawida, do jednej z wypowiedzi Alberta Wielkiego i trzech miejsc w dziełach Tomasza z Akwinu, Mann nie wymienia i z pewnością nie zna ani edycji *Quaternulorum fragmenta*, ani jakiegokolwiek z prac ks. Kurdziałka dotyczącej Dawida³⁹. Biogram Dawida z Dinant w *Routledge Encyclopedia of Philosophy* obnaża niewiarygodną i wyjątkową ignorancję redakcyjną jego autora i wydawcy encyklopedii.

Relację o znaczeniu i rezonansie dorobku naukowego ks. Kurdziałka poświęconego Dawidowi z Dinant kończymy krótką prezentacją dwóch ważnych publikacji, które polemikę wokół autentyczności fragmentów *Quaternuli* ostatecznie zamknęły. Pierwsza z nich to ogłoszone w „Archives d’Histoire Doctrinale et Littéraire du Moyen Age” przez Gudrun Vuillemin-Diem obszernie studium o łacińskim przekładzie tekstów Arystotelesa, zawartych we fragmentach *Quaternuli* Dawida z Dinant⁴⁰. Autorka, dokładnie analizując od strony filologicznej i treściowo-funkcjonalnej ekscerpty z pism Arystotelesa i przypisywanych Arystotelesowi *Problemata*, potwierdziła w całej rozciągłości to, co udowodnił ks. Kurdziałek, mianowicie fakt, że wszystkie *excerpta Aristotelica* są tłumaczone na łacinę bezpośrednio z tekstów greckich i są niezależne od starszych wersji tłumaczeń łacińskich. Porównując te ekscerpty z greckim oryginałem i z istniejącymi wersjami średniowiecznych przekładów łacińskich Vuillemin-Diem dowiodła, że ich tłumacz i komentator – Dawid z Dinant –

³⁹ W. E. M a n n, *David of Dinant, fl. c. 1210*, [w:] *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, ed. E. Craig, t. 2, London–New York 1998, s. 799–800.

⁴⁰ G. V u i l l e m i n - D i e m, *Zum Aristoteles Latinus in den Fragmenten der Quaternuli des David von Dinant*, „Archives d’Histoire Doctrinale et Littéraire du Moyen Age” 70 (2003), s. 27–136. Istotne treści tej rozprawy autorka przedstawiła na kolokwium „Around the Aristoteles Latinus. Recent Studies on the Reception of the Physical Works in the Middle Ages”, odbytym dla uczczenia Józefa Bramsa w Hoger Instituut voor Wijsbegeerte Katolickiego Uniwersytetu w Leuven w dniach 18–19 XII 2002 r.

wykazał się nie tylko doskonałą znajomością języka greckiego i terminologiczną oryginalnością, lecz także okazał się wielkim znawcą filozofii i nauk przyrodniczych Arystotelesa oraz ich samodzielnym egzegetą. Znawczyni greckiej tradycji rękopiśmiennej i łacińskich tłumaczeń pism Arystotelesa, Vuillemin-Diem, zwróciła uwagę na pokrewieństwo między przekazem, z którego korzystał Dawid, a zachowanymi do naszych czasów greckimi kodeksami *corpus Aristotelicum*. Podkreśliła fakt, że greckie rękopisy z *De somno* i *De generatione animalium*, jakie miał do dyspozycji Dawid, są szczególnie ważne z uwagi na specyfikę ich przekazu. Podobnie jak ks. Kurdziałek, lecz na większą skalę, z filologiczną i merytoryczną akrybią ukazała, że Dawid tłumaczy, a jednocześnie objaśnia i rozwija myśl Arystotelesa. Stosowana przez Dinantczyka metoda pozwala, jej zdaniem, wyraźniej dostrzec poprawność jego zrozumienia tekstu niż w przypadku dosłownego tłumaczenia, jego swobodę wypowiedzi, a także intelektualną przewagę w porównaniu np. z anonimowym tłumaczem przekazu *Vetus* trzech traktatów *De somno* Arystotelesa czy z Bartłomiejem z Messyny, tłumaczem przypisywanego Arystotelesowi pseudoepigrafu *Problemata*.

Druga i ostatnia publikacja, będąca właściwym epilogiem próby zakwestionowania dokonanej przez ks. Kurdziałka rekonstrukcji biografii i dzieła Dawida to studium poświęcone historii przekazu i krytyczna edycja wszystkich dotychczas znanych jego pism, ogłoszone w 2008 r. przez Elenę Casadei w książce pod tytułem *I testi di David di Dinant: Filosofia della natura e metafisica a confronto col pensiero antico*. Autorka dokonała syntezy swoich wcześniejszych publikacji, sięgających wstecz do 1998 r., kontynuujących *de facto* program badawczy A. Birkenmajera, ks. M. Kurdziałka i B. Lawna. Pickavé przed opublikowaniem swojej tezy negującej autentyczność gandawskiego fragmentu wydanych przez ks. Kurdziałka *Quaternuli* i kwestionującej jego ustalenia, że Dawid mógł być lekarzem i że znał język grecki, zwrócił się do Casadei o informacje dotyczące jej projektu badawczego i jej opinii odnośnie do autentyczności fragmentów *Quaternuli*. W pisemnej odpowiedzi Casadei opowiedziała się zasadniczo za argumentacją Birkenmajera i Kurdziałka na rzecz autentyczności, stwierdzając, że z jej badań nad przekazem rękopiśmiennym tzw. *Spuria Galenica* nie wyniknęły w tej kwestii żadne wątpliwości. Jednocześnie przyznała, że nie ma ostatecznej pewności i dlatego jest gotowa podjąć szczegółową dyskusję z Pickavé⁴¹. Do

---

⁴¹ E. Casadei w liście do M. Pickavé, datowanym na „3-4-97” (kopia w posiadaniu autora): „La mia tesi di dottorato, che dovrei concludere entro l’anno, comprende la riedizione dei testi già editi da Kurdzialek e l’edizione critica dell’opera pseudogalenica *De Iuuamento anhelitus*, che come ha dimostrato Brian Lawn nell’edizione italiana del *The Salernitan Questions* é stata composta dallo stesso autore dei *Quaternuli*. Benchè gli argomenti con cui Birkenmajer e Kurdzialek dimostrano

takiej dyskusji, a raczej repliki i zajęcia pozycji zgodnej z przekonaniem Birkenmajera i Kurdziałka doszło po ukazaniu się artykułu M. Pickavé *Zur Verwendung der Schriften des Aristoteles in den Fragmenten der Quaternuli des David von Dinant*. W opublikowanym w 1998 r. przyczynku *David di Dinant traduttore di Aristotele*⁴² Casadei wykazała, że filologiczne argumenty, jakie Pickavé przytoczył dla udowodnienia zależności od tłumaczeń Wilhelma Moerbeke ekscerptów z *De historia animalium*, *De generatione animalium*, *De somno et vigilia*, *De insomniis* i *De divinatione per somnum*, zawartych we fragmencie G *Quaternuli*, jego tezy nie dowodzą, a pominięty milczeniem przez Pickavé fakt, że część fragmentu G (*passus z De divinatione per somnum*) jest zachowana w rękopisie paryskim (BNF lat. 15453) z 1243 r., zaprzecza ze względów chronologicznych jego tezie, a potwierdza interpretację Birkenmajera i Kurdziałka. Ze swej strony Casadei, dokonując porównawczych analiz przekazu gandawskiego z wersją oryginalną pism Arystotelesa i tłumaczeniem Wilhelma Moerbeke, wykazała w 24 przypadkach, że fragment G jest tłumaczony bezpośrednio z greckiego oryginału i jest niezależny od *translatio Moerbekiana*. Zachowane we fragmencie G ekscerpty z *Problemata* pochodzą, w ocenie Casadei, potwierdzającej rezultaty badań ks. Kurdziałka i M.Th. d'Alverny, które z kolei i ostatecznie potwierdziła G. Vuillemin-Diem, również bezpośrednio z greckiego oryginału, są niezależnym od tłumaczenia Bartłomieja z Messyny własnym przekładem Dawida. Stwierdzeniem, że Dawid wykazał się dobrą znajomością greczyzny, zdobytej prawdopodobnie podczas pobytu w Grecji, Casadei przyznała rację interpretacji ks. Kurdziałka. Takie same wnioski wyciągnęła również, jak wyżej wspomniano, ze swoich analiz G. Vuillemin-Diem. Materiały zawarte we fragmentach *Quaternuli*, włącznie z ekscerptami z *Problemata*, o których pisał Albert Wielki, wskazują na to, jak wnioskuje Casadei, że były one częścią składową daleko-siężnego programu filozoficznego, wykraczającego poza ramy zwykłej transmisji tekstów Arystotelesa.

Studia G. Vuillemin-Diem i E. Casadei potwierdziły wszystkie elementy rekonstrukcji ks. Kurdziałka i tym samym zakończyły związane z tym kontrowersje. Pozytywnym efektem tych kontrowersji było ożywienie badań nad Dawidem z Dinant, które zaowocowały pogłębieniem wiedzy o tym autorze i jego

---

che David di Dinant è l'autore dei *Quaternuli* mi sembrano sostanzialmente ancora validi, e le mie ricerche sulla tradizione manoscritta dell'opera pseudogalenica non abbiano apportato elementi contrari alla loro ipotesi, anch'io nutro qualche perplessità sull'effettiva paternità dei *Quaternuli*, che sarei molto felice di poter discutere con lei in dettaglio”.

⁴² Artykuł ten ukazał się we „Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Theologie” 45 (1998), s. 381-406.

dziele oraz udostępnieniem w krytycznym wydaniu wszystkich dotychczas znanych jego pism. To z kolei otwarło nowy etap refleksji nad światem myśli tej oryginalnej i poniekąd fascynującej postaci z przełomu XII i XIII wieku.

BIBLIOGRAFIA

- Anzulewicz H.: David von Dinant und die Anfänge der aristotelischen Naturphilosophie im Lateinischen Westen, [w:] Albertus Magnus und die Anfänge der Aristoteles-Rezeption im lateinischen Mittelalter, ed. L. Honnefelder et al. (Subsidia Albertina I), Münster 2005, s. 71-112.
- Person und Werk des David von Dinant im literarischen Zeugnis Alberts des Großen, „Mediaevalia Philosophica Polonorum” 34 (2001), s. 15-58.
- Bautz F.W.: Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon, Hamm (Westf.) 1990, kol. 1233-1234.
- Birkenmajer A.: Découverte de fragments manuscrits de David de Dinant, „Revue neo-scholastique de philosophie” 35 (1933), s. 220-229 (reprint w: t e n ż e, Études d’histoire des sciences et de la philosophie du Moyen Âge (Studia Copernicana I), Wrocław–Warszawa–Kraków 1970, s. 11-20).
- Brams J.: *L’Aristoteles Latimus*: Bilan d’une édition internationale, [w:] Actualité de la pensée médiévale, ed. J. Follon et J. McEvoy (Philosophes Médiévaux 31), Louvain-la-Neuve–Louvain–Paris 1994, s. 57-68.
- Casadei E.: David di Dinant traduttore di Aristotele, „Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Theologie” 45 (1998), s. 381-406.
- I testi di David de Dinant: filosofia della natura et metafisica a confronto col pensiero antico. Introduzione ed edizione dei testi (Testi, Studi, Strumenti 20), Spoleto 2008.
- Il corpus dei testi attribuibili a David di Dinant, „Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Theologie” 48 (2001), s. 87-124.
- Una nuova edizione a stampa di testi di David di Dinant, „Archives Internationales d’Histoire des Sciences 49/143 (1999), s. 221-239.
- Chartularium Universitatis Parisiensis, ed. H. Denifle, É. Châtelain, t. I, Paris 1889.
- De Vaux R.: Sur un texte retrouvé de David de Dinant, „Revue des sciences philosophiques et théologiques” 22 (1933), s. 243-245.
- Dronke P. (ed.): *A History of Twelfth-Century Western Philosophy*, Cambridge 1988.
- Feuerbach L.A.: *Geschichte der neueren Philosophie. Von Bacon von Verulam bis Benedict Spinoza*, Ansbach 1833.
- Geyer B.: *Die patristische und scholastische Philosophie* (Friedrich Ueberwegs Grundriß der Geschichte der Philosophie, 2. Teil), Berlin 1928 (reprint: Tübingen 1951).
- Graham M.: *I divieti ecclesiastici di Aristotele sotto Innocenzo III e Gregorio IX* (Miscellanea Historiae Pontificiae V/7), Roma 1941.
- Hegel G.F.W.: *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie, II* (Theorie-Werkausgabe, Bd. 19), Frankfurt am Main 1971.
- Hödl L.: David von Dinant, [w:] *Lexikon des Mittelalters*, Bd. III, München–Zürich 1986, kol. 605.
- David von Dinant, [w:] *Lexikon für Theologie und Kirche*, Bd. III, Freiburg³ 1995, kol. 40-41.
- Jourdain A.: *Recherches critiques sur l’âge et l’origine des traductions Latines d’Aristote et sur des commentaires Grecs ou Arabes employés par les docteurs scolastiques*, Paris 1819, ²1843 (reprint: New York 1960).

- Kalivoda R.: Zur Genesis der natürlichen Naturphilosophie im Mittelalter, [w:] La filosofia della natura nel Medioevo, Milano 1966, s. 397-406.
- Kaluza Z.: Bulletin d'histoire des doctrines médiévales, „Revue des sciences philosophiques et théologiques” 82 (1998), s. 123-148.
- Kijewska A.: Spis publikacji ks. prof. Mariana Kurdziałka, „Roczniki Filozoficzne” 37-38 (1989-1990), z. 1, s. 27-30.
- Kretzmann N., Kenny A., Pinborg J. (ed.), The Cambridge History of Later Medieval Philosophy, Cambridge 1982 (paperback 1997).
- Kuksewicz Z.: Zarys filozofii średniowiecznej. Filozofia łacińskiego obszaru kulturowego, Warszawa 1973; wyd. drugie, poprawione 1979.
- Kurdziałek M.: Dawid z Dinant, [w:] Encyklopedia Katolicka, pod red. R. Łukaszyka, t. 3, Lublin: TN KUL 1979 (reprint 1985), kol. 1056.
- Dawid z Dinant, [w:] Powszechna Encyklopedia Filozofii, pod red. A. Maryniarczyka, t. 2, Lublin: PTTA 2001, s. 422-423.
- Eckhart, der Scholastiker. Philosophische und theologische Traditionen, aus denen er kommt. Die pantheistischen Traditionen der eckhartschen Mystik, [w:] Freiheit und Gelassenheit. Meister Eckhart heute, hrsg. von U. Kern, H. Falcke und F. Hoffmann, München–Mainz 1980, s. 60-74.
- Fragments des «Quaestiones naturales» de David de Dinant, „Mediaevalia Philosophica Polonorum” 2 (1958), s. 3-4.
- Prolegomena, [w:] David[is] de Dinanto Quaternulorum fragmenta, ed. M. Kurdzialek (Studia Mediewistyczne 3), Warszawa 1963.
- Sylwetki historyków filozofii: Marcin Grabmann, „Roczniki Filozoficzne” 5 (1957), s. 141-163 (Résumé: 172).
- Średniowiecze w poszukiwaniu równowagi między arystotelizmem a platonizmem. Studia i artykuły, Lublin: TN KUL 1996.
- Udział ks. Konstantego Michalskiego i Aleksandra Birkenmajera w odkrywaniu filozofii średniowiecznej, [w:] tenże, Średniowiecze w poszukiwaniu równowagi między arystotelizmem a platonizmem, Lublin: TN KUL 1996, s. 17-33.
- Lawn B.: I quesiti Salernitani. Introduzione alla storia della letteratura problematica medica e scientifica nel Medio Evo e nel Rinascimento, trad. di A. Spagnuolo, Salerno 1969.
- Legowicz J.: Historia filozofii średniowiecznej Europy zachodniej, Warszawa 1980 (²1986).
- Maccagnolo E.: David of Dinant and the Beginnings of Aristotelianism in Paris, [w:] P. Dronke (ed.), A History of Twelfth-Century Western Philosophy, Cambridge 1988, s. 429-442 (Bio-Bibliographie: 447).
- Mann W.E.: David of Dinant, fl. c. 1210, [w:] Routledge Encyclopedia of Philosophy, ed. E. Craig, t. 2, London–New York 1998, s. 799-800.
- Minio-Paluello L.: L'«Aristoteles Latinus», [w:] tenże, Opuscula. The Latin Aristotle, Amsterdam 1972, s. 459-482.
- Paravicini Bagliani A.: David of Dinant, [w:] Encyclopedia of the Middle Ages, ed. A. Vauchez, B. Dobson, M. Lapidge, t. I, tł. ang. A. Walford, Paris–Cambridge–Rome 2000, s. 413.
- Patar B. (éd.), Dictionnaire des philosophes médiévaux, [Saint-Laurent–Québec:] Éditions Fides 2006, s. 118-119.
- Pickavé M.: „David von Dinant und die Verurteilung von 1210/15. Untersuchung zu den Fragmenten der *Quaternuli*”, praca magisterska napisana pod kierunkiem J.A. Aertsena, Köln 1996.
- Zur Verwendung der Schriften des Aristoteles in den Fragmenten der *Quaternuli* des David von Dinant, „Recherches de Théologie et Philosophie médiévales” 64 (1997), s. 199-221.
- Schulthess P., Imbach R.: Die Philosophie im lateinischen Mittelalter. Ein Handbuch mit einem bio-bibliographischen Repertorium, Zürich–Düsseldorf 1996 (reprint 2000).

- Speer A.: Von Plato zu Aristoteles. Zur Prinzipienlehre bei David von Dinant, „Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Theologie“ 47 (2000), s. 307-341.
- Tatarkiewicz W.: Historia filozofii, t. 1, Warszawa ⁶1968, ⁸1978.
- Théry G.: Autour du décret de 1210: I. – David de Dinant. Étude sur son panthéisme materialiste, (Bibliothèque Thomiste 6), Le Saulchoir–Kain 1925.
- Van Steenberghen F.: La Philosophie au XIIIe siècle (Philosophes médiévaux 28), Louvain–Paris ²1991; niem. tłum.: Die Philosophie im 13. Jahrhundert, hrsg. von M.A. Roesle, aus dem Französischen übertragen von R. Wagner, München–Paderborn–Wien 1977; polski przekład E.I. Zieliński: Filozofia w XIII wieku, Lublin 2006.
- Vuillemin-Diem G.: Zum *Aristoteles Latinus* in den Fragmenten der *Quaternuli* des David von Dinant, „Archives d'Histoire Doctrinale et Litteraire du Moyen Age“ 70 (2003), s. 27-136.

DAVID DE DINANTO REDIVIVUS
THE IMPORTANCE OF REV. PROF. MARIAN KURDZIAŁEK'S RESEARCH
ON DAVID OF DINANT IN THE CONTEXT OF EUROPEAN
MEDIEVAL STUDIES

Summary

Philosophical ideas of David of Dinant were condemned by the Paris synod in 1210, which were confirmed in 1215 by Cardinal Robert Courçon, papal legate. The main reason of this condemnations was the David of Dinant's materialistic pantheism. In consequence reading and owning the David of Dinant's works became punishable by excommunication. A French scholar G. Théry partially developed his ideas according to excerpts of his works largely derived from Albert the Great, Thomas Aquinas and others. A Polish historian Aleksander Birkenmajer found in Ghent (BU 5), Oxford (Bodl. Libr. Digby 67), Paris (BnF lat. 15453) and Wien (ÖNB 4753) libraries the medieval manuscripts containing some fragments of the David of Dinant's works. Rev. Marian Kurdziałek, a follower of A. Birkenmajer, as the author of the critical edition of *David[is] de Dinanto Quaternulorum* presented in a new context the early days of the Aristotle's works reception into Latin culture. *Quaternulorum fragmenta* edited by M. Kurdziałek served for almost fifty years as an important source of knowledge on David of Dinant. Nowadays, Rev. M. Kurdziałek's findings are almost fully acknowledged by the contemporary researchers of David of Dinant's thought.

Summarised by Henryk Anzulewicz

Słowa kluczowe: Dawid z Dinant, recepcja pism Arystotelesa w Europie Zachodniej na przełomie XII i XIII wieku, Albert Wielki, Marian Kurdziałek, dzieje badań nad Dawidem z Dinant.

Key words: David of Dinant, Medieval reception of Aristotle in the Latin West, Albert the Great, Marian Kurdziałek, the history of research on David of Dinant.

Information about Author: HENRYK ANZULEWICZ, Th.D. – Albertus-Magnus-Institut in Bonn; address for correspondence: Albertus-Magnus-Institut, Adenauerallee 17, D-53111 Bonn; e-mail: anzulewicz@albertus-magnus-institut.de

ANEKS

Autobiograficzna wypowiedź prof. dra Bernharda Geyera (†1974), dyrektora kolońskiego Albertus-Magnus-Institut (od 1954 r. z siedzibą w Bonn), dotycząca jego kontaktów z polskimi uczonymi, w tym z Aleksandrem Birkenmajerem i ks. Marianem Kurdziałkiem. Źródło: rękopis autobiografii B. Geyera (kopia w posiadaniu autora), s. 72-73:

„Neben den rein deutschen Theologen gab es auch viele aus Oberschlesien stammende polnischer Abstammung, deren Namen unsereins bereits Schwierigkeiten in der Aussprache bereiteten. Alle Theologen mußten auch polnisch lernen, um auch in Oberschlesien wirken zu können. Ich hatte leider keine Zeit, wenigstens etwas polnisch zu lernen, wiewohl ein spezieller Schüler von mir den polnischen Unterricht erteilte: Grondziel. Er hat stets an meinen Seminarübungen teilgenommen, weil ich keinen anti-polnischen Affekt zeigte, vielmehr mit sehr bekannten polnischen Wissenschaftlern gute Beziehungen unterhielt. Er hat bei mir promoviert mit einer Arbeit über die potentia Dei absoluta im 12. und 13. Jhd. Wie ich hörte, wurde in der Nazizeit ins KZ gebracht und ist jetzt Weihbischof von Kattowitz. Durch meinen Kollegen und Freund Schubert kam ich auch in Beziehung zu einem polnischen Professor für Philosophie an der bischöflichen Lehranstalt in Weidenau im ehemals österr.-Schlesien, danach Čecho-Slovakei.

Beziehungen hatte ich auch zu dem bekannten polnischen Mediävisten, der seine wichtigsten Veröffentlichungen in deutscher Sprache machte, aber c[o]juragierter Pole war, Alexander Birkenmajer. Obschon er selbst im Konzentrationslager war, hat er nach dem Kriege, als er in Warschau in angesehener Stellung war, seinen speziellen Schüler Kurdziałek veranlaßt, im Urlaub von zwei Jahren seine Studien über David von Dinanto in Bonn im Albertus-Magnus-Institut zu machen, obschon es ihm frei stand, auch nach Paris zu gehen. Als Professor an der Kath. Universität Lublin ist er immer mit uns in enger Verbindung geblieben”.